

Η ΥΠΟ HANS-GEORG BECK ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ EHRHARD

Ἄφ' ἧς πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν ὁ Albert Ehrhard¹ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας τοῦ Karl Krumbacher² συνέγραψε τὸ πρῶτον μέρος αὐτῆς, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν θεολογικὴν γραμματείαν τοῦ Βυζαντίου, οὐδεὶς ἐπεχείρησε μέχρι σήμερον νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἐγχείρημα τοῦτο. Τὸ ἔργον ἐκεῖνο, μολοντί ἐντὸς διαστήματος δύο ἐτῶν μόνον συνταχθέν, ἦτο πράγματι μνημειῶδες. Ὁ ἴδιος ὁ Karl Krumbacher τὸ ἐχαρκτηήρισεν ὡς «κολοσσιαῖον καὶ ἐξαιρετικὸν κατόρθωμα»³. Σήμερον ἀκόμη ἀποτελεῖ τὴν κλεῖδα τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν βυζαντινὴν θεολογικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν γραμματείαν καὶ εἶναι, χάρις εἰς τὴν πληρότητα τοῦ ὕλικου καὶ τὴν ἀκριβειάν του, ἀπολύτως ἀπαραίτητον εἰς πάντα μελετητὴν αὐτῆς.

Ὁ χρόνος ὅμως δὲν ἦτο δυνατόν εἰς ἔργον τοῦ εἵδους τούτου νὰ μὴ χαράξῃ τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεώς του. Τὸ ἐν τῷ μεταξὺ ἀναπτυχθέν τεράστιον ἐνδιαφέρον διὰ τε τὸ Βυζάντιον γενικῶς καὶ τὴν Θεολογίαν αὐτοῦ ἰδιαίτε-
ρως, ἡ συγγραφή νέων σχετικῶν ἐργασιῶν καὶ ἡ δημοσίευσίς νέων κειμένων, ὡς καὶ ἡ ἐν γένει πρόοδος ἢ σημειωθείσα εἰς τὸν τομέα τούτον τῆς ἐπιστή-
μης, καθίστων διαρκῶς καὶ περισσότερον αἰσθητὴν τὴν ἀνάγκην μιᾶς μετ' ἀναθεώρησιν νέας ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματος τούτου. Ὁ ἴδιος ὁ A. Ehrhard εἶχε κατανοήσει καλῶς τὴν ἀνάγκην ταύτην καὶ εἶχεν ἀρχίσει τὴν ἐπεξεργασίαν μιᾶς νέας Ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς Θεολογικῆς Γραμματείας,

1. Ὁ A. Ehrhard ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν διασημοτέρων καθολικῶν θεολόγων τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἦτο τότε καθηγητῆς τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας ἐν τῷ Παν-
επιστημίῳ τοῦ Würzburg. Μετὰ ταῦτα ἐχορημάτισε καθηγητῆς εἰς τὰ Πανεπιστή-
μια τοῦ Strassburg καὶ τῆς Bonn. Τῇ παροτρύνσει του, ἥτις ἐγένετο μικρὸν πρὸ
τοῦ θανάτου του (23 Σεπτεμβρίου 1940), τὸ Βυζαντινὸν Ἰνστιτοῦτον τῆς Μονῆς τοῦ
Scheyern ἀνέλαβε τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν τῶν ἔργων Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.
Περὶ τοῦ ἔργου του βλ. A. Dempf, Alberd Ehrhard: der Man und sein Werk,
Kolmar 1944.

2. Karl Krumbacher, Geschichte der byzantinischen, Literatur, München
1897². Μετάφρασις ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου, τόμοι 1-3, Ἀθήναι 1900.

3. Εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς οἱ περισσότεροι μέχρι σήμερον ἀκόμη παραπέμπου-
σιν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὡς εἰς ἔργον τοῦ Krumbacher, ἐν ᾧ θὰ ἔπρεπε τοῦλάχιστον
νὰ ἀναφέρωσιν Ehrhard πρὸς Krumbacher.

ἐγκατέλιπεν ὁμως τὴν προσπάθειαν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1925¹, καθ' ὅσον ἐν τῷ μεταξὺ ἀφιέρωσεν ἑαυτὸν κυρίως εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ σπουδαιότατου αὐτοῦ συγγράμματος, τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν χειρογραφικὴν παράδοσιν τῆς ἀγιογραφικῆς καὶ ὁμηλικτικῆς γραμματείας τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας².

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐκδότης τοῦ «Handbuch der Altertumswissenschaft» Walter Otto εἶχε συλλάβει ἐν σχεδίῳ, μετὰ σύμφωνον γνώμην τοῦ Α. Ehrhard καὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Κ. Krumbacher καθηγητοῦ Α. Heisemberg, τὴν ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ἀνωτέρω ἐγχειριδίου δημιουργίαν ἰδιαίτερου τμήματος (12. Abteilung) ὑπὸ τὸν τίτλον «Byzantinisches Handbuch», πρὸς ἐκτύπωσιν σειρᾶς ἔργων εἰς τὸ Βυζάντιον ἀναφερομένων καὶ εἰς τὰς συγχρόνους ἐπιστημονικὰς ἀπαιτήσεις πλήρως ἀναταποκρινομένων. Τὰ ἔργα ταῦτα ἔδει νὰ περιλάβωσιν ἐν σπέρματι ὅ,τι ὁ Κ. Krumbacher ἐν τῇ δευτέρῳ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας εἶχε περιλάβει, εἰς τρόπον ὥστε ὅλα ὁμοῦ νὰ ἀποτελέσωσι μίαν, οὕτως εἰπεῖν, τρίτην ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τούτου, οὐ μόνον ἐπηυξημένην καὶ βελτιωμένην, ἀλλὰ καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ πεδίον τῆς Βυζαντινολογίας, ὡς ἀντιλαμβανόμεθα αὐτὴν σήμερον, ἐκτεινομένην.

Ἄλλ' ὡς ὁ ἴδιος ὁ Walter Otto λέγει, «ἡ Τύχη μετῆλθε καὶ ἐνταῦθα τὸ φρικαστικὸν τῆς παιγνίδιον»³ καὶ τὸ σχέδιον τοῦ «Byzantinisches Handbuch» μόλις μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου ἠδυνήθη νὰ ἀρχίσῃ νὰ λαμβάνῃ σάρκα καὶ ὄσῃ⁴, ὑπὸ τὴν σοφὴν ἐπιστάσιν τοῦ διαδόχου του Α. Heisem-

1. Τὸ σχετικὸν χειρόγραφον εὐρέθῃ εἰς τὰ κατάλοιπά του, ἀλλ' οὐδὲ λόγος ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ περὶ ἐκδόσεώς του, καθ' ὅσον πολὺ ὀλίγαι συμπληρώσεις ὑπῆρχον, μετὰ δὲ τὸ 1925 οὐδὲ λέξις εἶχε προστεθῆ εἰς αὐτό. Βλ. J.-M. Hoeck, Der Nachlass Albert Ehrhards und seine Bedeutung für die Byzantinistik, Byzantion 21(1951) 171-178 καὶ Studi Bizantini e Neoellenici 8(1953) 21-26.

2. Α. Ehrhard, Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche, Leipzig 1936 κ.έ. Ἡ ἔκδοσις τοῦ ἀνεκδότου μέρους τοῦ συγγράμματος τούτου ἔχει ἀναληφθῆ ὑπὸ τῆς Βερολιναίας Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ Ἰνστιτούτου τῆς μονῆς τοῦ Eftal, εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται τὰ κατάλοιπα τοῦ Ehrhard. Ἡδὴ ἐξεδόθη εἰς τόμος ἀκόμη. Περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ τούτου Ἰνστιτούτου ὡς καὶ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος τῆς μονῆς τοῦ Scheyern καὶ τοῦ ἔργου αὐτῶν θὰ γράψωμεν προσεχῶς.

3. G. Ostrogorsky, Geschichte des Byzantinischen Staates, München 1952^a, σ. VII.

4. Τὸ «Byzantinisches Handbuch», «als Ersatz der vergriffenen 2. Auflage der Geschichte der Byzantinischen Literatur... von Karl Krumbacher», πρόκειται νὰ περιλάβῃ τὰ ἑξῆς:

I. Teil, 1. Band: *Land und Volk* (F. Dölger - E. Fels).

I. Teil, 2. Band: *Geschichte des Byzantinischen Staates* (G. Ostrogorsky).

II. Teil, 1. Band: *Kirche und Theologie* (A. Ehrhard - H. - G. Beck).

II. Teil, 2. Band: *Die profane byzantinische Literatur* (F. Dölger).

berg ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου καθηγητοῦ κ. F. Dölger.

Ὁ καθηγητὴς κ. F. Dölger καὶ ὁ ἐκδότης W. Otto ἀπεφάσισαν τὴν ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ «Byzantinisches Handbuch» (II. Teil, 1. Band) δημοσιεύειν τόμου αὐτοτελοῦς, ἀναφερομένου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν τοῦ Βυζαντίου, ὅστις ὡς βάσιν θὰ εἶχε τὸ ἔργον τοῦ A. Ehrhard. Ὁ τόμος οὗτος ἔδει νὰ περιλαμβάνῃ οὐχὶ μόνον μίαν ἀπλὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς θεολογικῆς γραμματείας, ὡς ἦτο ἡ τοῦ Ehrhard, ἀλλὰ νὰ παρέχῃ μίαν γενικὴν εἰκόνα τῆς βυζαντινῆς Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας, θεμελιῶν τὰ λεγόμενα ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς νεωτέρας σχετικῆς βιβλιογραφίας. Δεδομένου ὅμως ὅτι, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ἤδη αὐτὸς ὁ Ehrhard, «ὀλόκληρος ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία φέρει ἐν ἑαυτῇ χαρακτῆρα οὐσιωδῶς ἐκκλησιαστικὸν καὶ θεολογικόν»¹ δύναται τις νὰ φαντασθῇ πόσας δυσκολίας ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὁ μέλλων νὰ ἀναλάβῃ τοιοῦτον ἐγχείρημα. Ἐκτασις χρονικῶν ὁρίων περιήπου χιλιετίας, ποικιλία ὑλικοῦ ἀφάνταστος, προϋποθέτουσα ἰδιαιτέραν εἰς ὄλους τοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας ἔγκυψιν καὶ ἰδιαίτερον φιλοσοφικὸν καταρτισμὸν, βιβλιογραφία ἀπέραντος, ἀλλὰ καὶ ἔλλειψις κειμένων, ἐφ' ὅσον τὰ πλεῖστα εἶναι εἰσέτι ἀνέκδοτα, καθιστῶσα ἄκρως παρακεκινδυνευμένας τὰς περὶ προσώπων καὶ γεγονότων κρίσεις, δίδουσι μικρὰν μόνον ἰδέαν τῶν δυσκολιῶν τούτων.

Τὸν ἄθλον τῆς συγγραφῆς ἐνὸς τοιούτου ἔργου ἀνέλαβεν, ἤδη ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1951, ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου ἑκτακτος καθηγητὴς τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας κ. Hans-Georg Beck², παρέδωκε δὲ τοῦτο πρὸ τινος εἰς τὸ τυπογραφεῖον. Ἐπιτίθεται ὅτι τὸ ὅλον ἔργον θὰ ἐξέλθῃ ἐξ αὐτοῦ ἔτοιμον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

Ὡς πληροφοροσόμεθα, θὰ φέρῃ τοῦτο τὸν τίτλον «Ἐκκλησία καὶ Θεολογία», «Kirche und Theologie» καὶ θὰ ἐκτίνηται εἰς ὑπερπετακοσίας σελίδας. Θὰ εἶναι δὲ διηρημένον εἰς τέσσαρα κύρια μέρη, ἐν οἷς ἐκτίθενται 1) Τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα τῶν τεσσάρων πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς 2) ἡ λειτουργικὴ, ἡ ὑμνογραφία καὶ ἡ ἀγιολογία τοῦ Βυζαντίου 3) ἡ θεολογία τῶν Βυζαντινῶν, ἥτοι αἱ κύριαι φάσεις τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων (χριστολογικαὶ αἰρέσεις - Filioque - παλαμιτικὴ θεολογία -

II. Teil, 3. Band: *Geschichte der Byzantinischen Kunst* (E. Weigand).

Ἐκ τούτων ἐδημοσιεύθη μέχρι τοῦδε εἰς δύο ἐκδόσεις μόνον ἡ ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσῃ μνημονευομένη «Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους» ὑπὸ τοῦ G. Ostrogorsky.

1. Ehrhard παρὰ Krumbacher, μνημ. ἔργον σ. 37. Μεταφρ. Σωτηριάδου, τ. I, Ἀθῆναι 1900, σ. 65.

2. Πραγμαγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τ. II, Ἀθῆναι 1959, σ. 72.

θεολογία τοῦ ἀσκητισμοῦ καὶ μυστικισμοῦ) καὶ 4) ἡ ἱστορία τῆς βυζαντινῆς θεολογικῆς γραμματείας ἀπὸ τῶν περὶ μονοφυσιτισμοῦ μέχρι καὶ τῶν τελευταίων περὶ ἀποπειρῶν ἐνώσεως συγγραφῶν. Τὸ ἱστορικὸν πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κινεῖται ὁ συγγραφεὺς, εἶναι περίπου χιλιετές, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐποχῆς καὶ ἔχον ὡς τέλος τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς δὲ ἐκ τοῦ περιεχομένου καθίσταται δῆλον, τὸ ἔργον δὲν θὰ εἶναι ἀπλῶς μία ἱστορία τῆς θεολογικῆς τοῦ Βυζαντίου γραμματείας, ὡς ἦτο ἡ τοῦ Ehrhard, ἀλλ' ἐκτεινόμενον εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς βυζαντινῆς θεολογίας καὶ παρέχον τὸ ἀναγκαῖον ὕλικόν, τὸ ἀφορῶν εἰς πάντας τοὺς ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐκκλησιαστικοὺς καὶ θεολογικοὺς παράγοντας, θὰ ἀποτελέσῃ, ὡς ἐλπίζομεν, τὴν σημαντικωτέραν μέχρι τοῦδε συμβολὴν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ξένων ἱστορικὴν κατανόησιν τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας καὶ θεολογίας.

Ἄλλ' ἐὰν διὰ τοὺς ἄλλους ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησία καὶ θεολογία εἶναι ἀπλῶς ὑποκείμενον ἐπιστημονικῶν διαφορόντων, δι' ἡμᾶς εἶναι αὕτη αὕτη ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία καὶ θεολογία, ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ θεολογία τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Τὸ περιεχόμενον λοιπὸν τοῦ βιβλίου ἀναφέρεται εἰς τὴν ζωὴν καὶ δρασὶν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐνδοξοτέραν αὐτῆς περίοδον καὶ περιλαμβάνει τὰς μεγάλας ἐκεῖνας ἐκκλησιαστικὰς μορφάς, αἵτινες δύναται ἀφόβως νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς μεγάλας ἐκκλησιαστικὰς φυσιογνωμίας τῆς παλαιοτέρας ἐποχῆς καὶ ὧν ἡ συγγραφικὴ παραγωγή δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν τῶν δοκιμωτέρων συγγραφέων ἐκείνης. Ἐκ τούτων καὶ μόνον καταφαίνεται ἡ σημασία, τὴν ὁποίαν ἔχει, ἰδίᾳ δι' ἡμᾶς, ἡ ἔκδοσις τοῦ ἔργου τούτου.

Μόναχον, Δεκέμβριος 1957.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΔΕΝΤΑΚΗΣ